

ARTYKUŁY RECENZYJNE

Przemysław Jędrzejewski*
(Kraków)

Uwagi do książki Joanny Kosteckiej, *Krakowskie komisje boni ordinis. Próby reform miejskich w latach 1750–1789*
(Biblioteka Krakowska nr 163), Kraków 2017, ss. 363

Abstract: Joanna Kostecka devoted her monograph to the institutions of municipal administration – Krakow's *Boni Ordinis* Commissions, conducting its activities in Krakow area in the second half of the 18th century. The Author has undertaken a difficult task of describing the multi – subjected areas: the issues connected with the town administration, numerous issues from the frontier between the history of the law and the system, the history of the economy, historical demographics and many others historical studies. Information was presented in the work largely based on source material and in a factual, comprehensive methodological and highly erudite way. However, there are some factual and methodological errors in the book, including: the lack of source literature from the last decade, inaccuracy related to extreme work dates and chronology, the omission of the judiciary of the Commission in urban matters.

Keywords: Commissions of Good Order, history of Krakow, history of administration, Krakow in the eighteenth century, history of towns

Słowa kluczowe: komisje dobrego porządku, dzieje Krakowa, historia administracji, Kraków w XVIII wieku, historia miast

Prace naukowe z zakresu badań nad historią administracji obejmujące tzw. badania podstawowe są – niestety – coraz rzadziej podejmowane i wydawane przez badaczy. Tematy z historii administracji, nie tylko miejskiej, często uznaje się, choć niesłusznie, za mało interesujące, mimo że liczne zagadnienia dotyczące tej problematyki nadal pozostają „białymi plamami” w polskiej historiografii. Każda próba wypełnienia owych „luk”, będąca niezwykle ważna dla rozwoju nauki historycznej w Polsce, zasługuje na uznanie. Takiego zadania podjęła się Joanna Kostecka, nakreślając dzieje działalności trzech komisji dobrego porządku, czyli *boni ordinis* w Krakowie w drugiej połowie XVIII stulecia. Mimo wszelkich starań nie udało się autorowi niniejszej recenzji odnaleźć innych prac Doktor Kosteckiej wydanych drukiem z dziedziny historii. Za usprawiedliwienie może posłużyć fakt, iż sama Autorka nie wykazała własnych

* Przemysław Jędrzejewski, Stowarzyszenie Twoje Korzenie w Polsce, Kraków, e-mail: przemekjdrzejewski2@wp.pl

tekstów naukowych, czy też popularnonaukowych w swojej monografii. Tym samym trudno przedstawić zainteresowania badawcze Pani Kosteckiej w szerszej perspektywie.

Monografia stanowi poprawioną wersję dysertacji doktorskiej, o czym sama Autorka wspomina we *Wstępie* (s. 14). Praca została podzielona na osiem rozdziałów w układzie problemowo-chronologicznym, te zaś następnie na mniejsze części. Nie zabrakło też wstępu oraz zakończenia, a całość wzbogaca streszczenie w języku angielskim, bibliografia, spis tabel i wykresów, wykaz skrótów oraz indeks nazwisk. W recenzowanej książce rzuca się w oczy pierwszy człon tytułu: *Krakowskie komisje boni ordinis*, wskazujący na wyczerpującą rozprawę nad działalnością instytucji administracji miejskiej, funkcjonujących na terenie Krakowa w latach 1776–1789. Zakres problematyki został jednak poszerzony przez Panią Kostecką w podtytule: *Próby reform miejskich w latach 1750–1789*. Te ramy chronologiczne, a właściwie pierwsza z dat, budzi pewne zastrzeżenia, gdyż sama Autorka wielokrotnie przywołuje w tekście reformy miejskie z lat czterdziestych XVIII w. (m.in. s. 71–73, 105, 184–185, 190, 22–223, 226, 234, 260), a w *Zakończeniu* podkreśla „fundamentalne” znaczenie reform z lat 1747–1750 (s. 307). Co więcej, we *Wstępie* rozprawy brakuje odpowiedniego wyjaśnienia wyboru powyższych ram czasowych, a J. Kostecka popełniła błąd – nieumyślnie, jak można wnioskować – sugerując, że trzy krakowskie komisje dobrego porządku działały już od lat pięćdziesiątych XVIII w., cyt.: „Niniejsza praca wyjaśnia genezę trzech komisji *boni ordinis* i analizuje ich działalność w Krakowie w latach 1750–1789” (s. 9). Warto zaznaczyć, że wszelkie zmiany ustrojowe, administracyjne etc., których nie można bezpośrednio łączyć z działalnością omawianych tutaj instytucji, w okresie saskim i później często nazywano hucznie reformami „dobrego porządku”. Na marginesie – Autorka sama o tym wspomina, odnosząc się do programu sejmu z 1748 r. (s. 17–18), ustawodawstwa sejmików gospodarczych, czy prerogatyw Królewskiej Komisji we Lwowie (s. 24). Właściwszym rozwiązaniem byłoby więc zawężenie chronologii do lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVIII stulecia, z przyjęciem przez Autorkę za punkt wyjścia swoich rozważań reformy administracji miasta od lat czterdziestych XVIII w., z uwzględnieniem zarysu tła ustrojowo-społecznego Krakowa epoki wczesnonowożytnej.

W pierwszym rozdziale omówiono dość dokładnie reformy gospodarcze oraz administracyjne na terenie szlacheckiej Rzeczypospolitej w okresie saskim i w pierwszych latach epoki stanisławowskiej, a także szczegółowo okoliczności powoływania poszczególnych komisji *boni ordinis* na terenie Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Autorka słusznie zauważa, że już za czasów panowania Augusta III funkcjonowały urzędy stanowiące preludium późniejszych komisji dobrego porządku, prawidłowo wskazuje, że warszawska magistratura była pierwszą komisją *boni ordinis*, a także właściwie różnicuje etapy tworzenia kolejnych komisji na: do 1768 r., w latach 1768–1776 oraz po 1778 r., kiedy zaczęto powoływać instytucje administracji miejskiej dla całych województw. Trudno zgodzić się jednak z Panią Kostecką w sprawie uznania Komisji Brukowej we Lwowie za drugą w układzie chronologicznym utworzo-

ną komisję dobrego porządku. Jak sama Autorka zauważa, instytucja ta nie posiadała najważniejszych kompetencji w zakresie organizacji władz miejskich, którymi nacechowano komisje *boni ordinis* (s. 26). Nie można zgodzić się z tłumaczeniem Pani Doktor, że lwowska Komisja jako „surogat” komisji dobrego porządku powinna być uznana za instytucję tego typu. Jeśli tak, to dlaczego nie wymienić jako pierwszej Komisji Brukowej Warszawskiej, która posiadała analogiczne prerogatywy, a powołano ją już w 1743 r.¹? Autorka tego nie wyjaśnia. Obie powyższe magistratury były instytucjami policyjnymi, oczywiście w osiemnastowiecznym, szerokim tego pojęcia znaczeniu² i słuszniej jest je traktować wyłącznie jako „zaczątki” właściwych komisji *boni ordinis*.

Pewne mankamenty oraz nieścisłości wystąpiły także w chronologii powoływania kolejnych komisji dobrego porządku na terenie Rzeczypospolitej w latach 1765–1788. Mimo że Autorka słusznie powątpiewa w tezę Wojciecha Trzebińskiego o utworzeniu Komisji *Boni Ordinis* dla Kamieńca Podolskiego w 1768 r.³, powołując się przy tym na prace innych badaczy⁴ (s. 26–27), nie można przyznać jej racji w negowaniu powołania Komisji Dobrego Porządku dla Wieliczki. Pani Kostecka nie wymienia powyższej instytucji administracji miejskiej w Tabeli nr 1 (s. 32–35), w której podała informacje dotyczące roku powstania, daty pierwszego posiedzenia, miejsca działalności i przewodniczących znanych jej komisji.

Wielicka Komisja została powołana w latach 1767–1768 przez sejm delegacyjny⁵. Naturalnie, inną sprawą pozostaje jej działalność, gdyż – mimo sporządzenia wytycznych dla spodziewanych prac komisarskich, reformy nigdy nie zostały przeprowadzone z powodu wybuchu konfederacji barskiej i włączenia miasta w 1772 r. w granice austriackiej Galicji. Dokumentacja dotycząca tej magistratury przechowywana jest w Archiwum Narodowym w Krakowie⁶. Autorka nie wspomina także o działaniach Komisji *Boni Ordinis* w Miechowie – więc drugiej po wielickiej instytucji z terenu województwa krakowskiego – która ustanowiła nową ordynację miejską, nieznacznie zmienioną dekretem królewskim w 1769 r.⁷ A szkoda, gdyż Miechów nie był miastem królewskim, tylko należał do Bożogrobców. Klóci się to więc z ogólnie przyjętą tezą, jakoby komisje dobrego porządku powoływano jedynie dla miast królewskich. Można zatem spokojnie powtórzyć apel Jana Ptaśnika z lat trzydziestych ubiegłe-

¹ W. Trzebiński, 1976, s. 255.

² W XVIII w. słowo „policja” było szeroko rozumiane. Urzędy policyjne, czyli tzw. „dobrego porządku” zajmowały się najogólniej mówiąc bezpieczeństwem i porządkiem publicznym, do czego zaliczano nawet sprawy rzemiosła i handlu, edukacji czy potrzeb użytecznych ludności. Wraz z rozpoczęciem działalności pierwszego urzędu lub też urzędów bezpieczeństwa publicznego, pojęcie „policji” wyemancypowało się, tworząc własne dyscypliny; zob. A. Zahorski, 1959, s. 19.

³ W. Trzebiński, 1976, s. 256.

⁴ I. Baranowski, 1907, s. 7–8; J. Deresiewicz, 1966, s. 156–159; T. Srogosz, 1993, s. 103.

⁵ M. Bogucka, H. Samsonowicz, 1986, s. 577; J. Z. Przesmycki, 2010, s. 106; P. Jędrzejewski, 2013, s. 75.

⁶ ANKr., Akta miasta Wieliczki, sygn. 29/117/31; por. S. Wróblewski, 2012, s. 245–246.

⁷ Z. Pęckowski, 1967, s. 70–71; M. Małecki, 2011, s. 44.

go stulecia o konieczności dalszych badań, które umożliwią ustalenie liczby wszystkich ustanowionych komisji *boni ordinis*⁸.

Nie do końca można też zgodzić się ze zdaniem Doktor Kosteckiej negującym opinię Mirosława Franćicia o powołaniu jednej Komisji *Boni Ordinis* dla miast wielkorządów krakowskich oraz Olkusza. Autorka w niejasny i dość w skomplikowany sposób próbuje udowodnić tezę o ustanowieniu osobnej instytucji administracji miejskiej dla „srebrnego miasta”, powołując się wyłącznie na reskrypt królewski z 1786 r., na zasadę przenoszenia pracy komisji z głównego miasta wojewódzkiego do mniejszych ośrodków i fakt ustanowienia osobnej Komisji dla Kazimierza i Kleparza, ale nie omawiając szczegółowo pozostałych uniwersałów monarszych. Należy tutaj przybliżyć i wyjaśnić niektóre fakty.

Po pierwsze trzeba pamiętać, że komisje dobrego porządku działające czy to w Krakowie, czy na Kazimierzu lub w Olkuszu, nie były urzędami stałymi, nie działały w sposób ciągły od daty ich powołania. Po uporządkowaniu najpilniejszych spraw wyznaczonych w reskrypcie przestawały funkcjonować. Niektóre nawet nie rozpoczynały swoich prac. Dlatego też aż trzykrotnie powoływano Komisję dla Krakowa, a dla miast stołu królewskiego w województwie krakowskim (Kazimierza, Kleparza, Proszowic, Słomnik, Koszyc i Olkusza) aż czterokrotnie. Instytucja administracji miejskiej dla tych ośrodków, rozpoczynając swoją pracę w marcu 1787 r. powołała się na reskrypty z 1779, 1781, 1785 i 1786 r. Tylko pierwszy z nich, z 15 czerwca 1779 r., ustanawiał jedną Komisję dla wszystkich miast królewskich województwa krakowskiego, a więc zgodnie z konstytucją z 1768 r. oraz z zasadą przenoszenia pracy komisarzy z miasta głównego do mniejszych ośrodków: „Więc co się tyczy Miasta Krakowa do tych kategorii, których dekret nasz asesorski, ani reskrypt wspomniany nie dotarły, a chociażby były dotknięte, ale jeszcze nie są rezolucjonowane, czas do inszych Miasteczek naszych królewskich, w tymże województwie będących ex integro Komisją terazniejszą wyznaczamy”⁹. Wydanie tego dokumentu było związane z próbą rozciągnięcia jurysdykcji Komisji krakowskiej na obszar Kazimierza, Kleparza i jurydyk wielkorządowych, o czym wspominał wielokrotnie cytowany przez Doktor Kostecką Franciszek Leśniak¹⁰. Zdecydowany sprzeciw magistratów kazimierskiego i kleparskiego, które opierały się próbom przyłączenia ich do Krakowa, a także argumentacja wielkorządcy krakowskiego Ignacego Benoego, powołującego się na ustawę z 1764 r. i na reskrypt królewski z 1777 r. – według których dla każdego z miast miały być powoływane osobne komisje *boni ordinis* oraz wykładnię Franciszka Rzewuskiego z 1780 r., zakazującą krakowskiej instytucji administracji miejskiej rozstrzygania spraw dóbr wielkorządowych, był asumptem do ustanowienia osobnej komisji dla miast stołu królewskiego¹¹. Takową utworzono na mocy reskryptu z 16 stycznia 1781 r., która miała objąć swoją działalnością: *miasta nasze stołowe Olkusz, Ka-*

⁸ J. Ptaśnik, 1934, s. 398.

⁹ ANKr., Akta miasta Kazimierza, sygn. 29/34/0/4.1/837, s. 7.

¹⁰ F. Leśniak, 1996, s. 224.

¹¹ Ibidem, s. 224; P. Jędrzejewski, 2017, s. 245.

zimierz, Kleparz, Stradom, Słomniki, Proszowice [...] i *Koszyce*¹². A więc „srebrne miasto” miało zostać objęte reformą administracyjną już w 1781, a nie – jak chce Autorka, dopiero w 1786 r., wskutek powołania jednej wspólnej Komisji Dobrego Porządku dla miast stołu królewskiego w województwie krakowskim.

Brak zebrania się składu komisarskiego był powodem powtórnego wydania reskryptu królewskiego 26 lutego 1785 r., na mocy którego faktycznie powołano osobną Komisję dla Olkusza¹³. Jej głównym zadaniem było uporządkowanie spraw olbory olkuskiej (gdyż do asesorii nieustannie napływały pozwy w kwestii praw własności kopalń), a także spisania przywilejów gwarków¹⁴. Jednak po rozstrzygnięciu jedynie drugorzędnych spraw mieszczan olkuskich Komisja przestała funkcjonować. Spowodowało to wydanie 11 września 1786 r. czwartego już reskryptu, w którym przewidziano ponowne utworzenie jednej instytucji administracyjnej dla wszystkich miast wielkorządów krakowskich, w tym dla Olkusza¹⁵. Warto podkreślić, że już wcześniej – 27 marca, na mocy rezolucji Komisji Ekonomicznej poddano Olkusz jurysdykcji wielkorządowej¹⁶, a w lipcu przeprowadzono – z polecenia Ignacego Benoego, elekcję władz miejskich¹⁷. Skład komisarski zebrał się i ustanowił ordynację Komisji 20 marca 1787 r., rozpoczynając swoją działalność na Kazimierzu¹⁸. W 1788 r. prowadził prace w Olkuszu, poprzedzone m.in. sporządzeniem mapy miasta¹⁹.

Drugi z rozdziałów Pani Kostecka poświęciła składowi osobowemu i pierwszym reformom „krakowskiej Komisji Dobrego Porządku”. Przez nieuwagę do tytułu rozdziału wkradł się błąd, gdyż Autorka wymienia imiona i nazwiska komisarzy wszystkich trzech komisji, zgrabnie przedstawiając sylwetki niektórych z nich (s. 40). Pewna nieścisłość wystąpiła w chronologii wydanych dokumentów związanych z utworzeniem Komisji *Boni Ordinis* dla Krakowa, gdyż zapowiedzią jej utworzenia była już ugoda pomiędzy radą miejską a pospólstwem z dnia 13 sierpnia 1776 r.²⁰, o czym Doktor Kostecka nie wspomina (s. 40). W tej części pracy omówiono też niektóre z reform komisji, a mianowicie sporządzenie map i inwentarzy miasta, a także szacunków ludności. Te ostatnie zostały zestawione ze spisem ludności diecezji krakowskiej sporządzonym z inicjatywy prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego w 1787 r., z tabelą ludności opublikowaną na łamach „Dziennika Handlowego” w 1789 r. oraz z ustaleniami Janiny Bieniarzówny (s. 65–67). Niestety, pominięto w tej komparatystyce niektóre z szacunków mieszkańców Krakowa, m.in. sporządzone przez Jana Henryka Zeidlera, pisarza grodzkiego za lata 1785–1788 (kolejna liczba ludności miała wynosić w 1785 – 10 046, 1786 – 8978, 1787 – 9597, 1788 – 7698), spisy wyko-

¹² ANKr., Akta miasta Kazimierza, sygn. 29/34/0/4.1/837, s. 14.

¹³ Ibidem, s. 20–23.

¹⁴ P. Jędrzejewski, 2017, s. 245.

¹⁵ ANKr., Akta miasta Kazimierza, sygn. 29/34/0/4.1/837, s. 23–25.

¹⁶ F. Leśniak, 1996, s. 211.

¹⁷ P. Jędrzejewski, 2017, s. 246–247.

¹⁸ M.M. Frančić, 1961, s. 85–86.

¹⁹ Więcej o działalności tej Komisji w Olkuszu zob. D. Molenda, 1976, s. 327 i n.; P. Jędrzejewski, 2017, s. 237–265.

²⁰ *Ordynacja dla Miasta Krakowa z 1778 roku*, s. VI.

nywane przez proboszczów dla Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej powiatów krakowskiego i proszowickiego za lata 1790–1791 (w 1790 r. w obrębie murów miejskich i na niektórych przedmieściach miało mieszkać 12 401 osób), czy spis ludności sporządzony dla Komisji Policji Obojga Narodów w 1791 r., w którym oszacowano liczbę mieszkańców Krakowa na 13 457 osób²¹. Zwłaszcza spisy cywilno-wojskowe byłyby niezwykle przydatne w porównaniu z szacunkami komisji *boni ordinis*, gdyż zdaniem Cezarego Kukli, uznanego autorytetu z dziedziny badań demograficznych okresu staropolskiego, były cyt.: „bliższe nowoczesnym spisom ludności, z racji przede wszystkim ich imienności oraz uwzględnienia wieku [...], ale i początkiem – co podkreślam z naciskiem – regularnej statystyki ludnościowej na ziemiach polskich. Jak na owe czasy były to decyzje i działania nowatorskie w skali europejskiej”²².

Warto zaznaczyć też, że „próby” uruchomienia dwóch manufaktur królewskich na Wawelu w 1768 r. faktycznie doszły do skutku, choć w innych latach niż chce tego Autorka (s. 40). Mennicę otwarto już w 1765 r. w kuchni zamkowej. Zamknięto ją 26 sierpnia 1768 r.²³ Natomiast fabryka tabaczna przez krótki okres także funkcjonowała, a wielkorządca krakowski Jerzy Jerowski donosił o przystosowaniu przez fabrykantów Sali Poselskiej na Wawelu jako pomieszczenia do suszenia tytoniu²⁴.

Nie można zgodzić się z opinią Autorki, że funkcję krakowskiej Komisji Dobrego Porządku przejęła w ramach szerszych kompetencji Komisja Porządkowa Cywilno-Wojskowa dla powiatów krakowskiego i proszowickiego (s. 47). Ta ostatnia instytucja posiadała szerokie uprawnienia w zarządzaniu danymi jednostkami administracji terytorialnej – ziemią, powiatem lub nawet całym województwem, w tym zarówno miastami, jak i wsiami. Tylko niektóre z prerogatyw powielały się z zakresem kompetencji komisji dobrego porządku m.in. w kwestiach policyjnych, szacunku ludności czy kwaterunku wojska, jednakże, podobnie jak w przypadku Komisji Brukowej dla Lwowa czy Warszawy, nie posiadały praw ustawodawczych w ośrodkach miejskich. Doktor Kostecka opiera swoje zdanie o dość nieaktualną już literaturę. Można polecić zatem monografię chociażby Jerzego Gordziejewa, który mimo że omawia funkcjonowanie instytucji administracji terytorialnej w Wielkim Księstwie Litewskim, przedstawił także działalność komisji cywilno-wojskowych w miastach²⁵. W tej mierze kompetencje komisji litewskich nie różniły się w znaczący sposób od koronnych. Na marginesie, Autorka w *Zakończeniu* zmienia nieco opinie pisząc, że Komisja Porządkowa Cywilno-Wojskowa kontynuowała częściowo program komisji *boni ordinis* (s. 315). Świadczy to o niepełnym zapanowaniu nad tekstem.

W trzecim i czwartym rozdziale omówiono reformy krakowskich komisji dobrego porządku w zakresie ustroju miejskiego i aparatu urzędniczego.

²¹ P. Jędrzejewski, 2014, s. 84–85.

²² C. Kuklo, 2009, s. 53–54.

²³ F. Leśniak, 1996, s. 189.

²⁴ Ibidem.

²⁵ J. Gordziejew, 2010, s. 113–156.

Pani Kostecka opisuje szczegółowo model rady, ławy i urzędu wójtowskiego, wytworzony jeszcze w okresie średniowiecza, porównując go ze wzorem ustanowionym przez Komisję *Boni Ordinis* 20 marca 1778 r. Podobnie uczyniono w przypadku prezentacji kompetencji urzędników miejskich: pisarza, regenta, syndyka, instygatora, hutmana, rotmistrza, dziesiętników, zegarmistrza, woźnego, kata etc. Należy to uznać za spory plus omawianej monografii, której dodatkowym pozytywem jest szczegółowa, poszerzona o szerokie tło porównawcze kwantytatywna metoda prezentowania danych (dotyczy to wszystkich rozdziałów). W jednym z podsumowań któregoś z powyższych rozdziałów warto by było podkreślić, nowotarskie ze wszech stron, rozwiązanie przyjęte przez Komisję podziału magistratu na departamenty. Choć model ten został zaczerpnięty zapewne ze struktury Rady Nieustającej, o czym Autorka nie omieszkała poinformować czytelnika, to dopiero w latach osiemdziesiątych zaadaptowano podobny podział w Poznaniu, a w Warszawie w 1795 r.

Piątą część swojej pracy poświęciła Autorka reformom finansów publicznych wprowadzonym przez krakowskie komisje dobrego porządku, omawiając podstawę opodatkowania, podatki i cła obowiązujące w Krakowie w drugiej połowie XVIII stulecia, kwestię taks podwojewódzińskich oraz wysokość opłat sądowych ustanowionych przez instytucje administracji miejskiej. Niewątpliwe do zalet tego rozdziału należy również zaliczyć szeroko i umiejętnie wykorzystaną przez Panią Kostecką metodę statystyczną, zaprezentowanie informacji pozyskanych ze źródeł za pomocą nie tylko tabel, ale i czterech wykresów (dochody z mostowego oraz liczba pieszych przekraczających most Wielicki z lat 1777–1791, wielkość obrotów towarowych na podstawie liczby przepędu zwierząt oraz wozów wyjeżdżających z Krakowa w latach 1775–1785). Jedynym mankamentem tej części pracy jest niepotrzebne powtarzanie informacji o zadaniach Departamentu Ekonomii miasta Krakowa (na s. 87–91 oraz od s. 182).

Szósty rozdział omawianej monografii został poświęcony działalności komisji *boni ordinis* w sferze zabudowy i gospodarki komunalnej miasta Krakowa. Doktor Kostecka przybliży czytelnikowi sprawę obwarowania miejskiego, ustawodawstwo w kwestii poprawy stanu dróg, mostów, bruków, oświetlenia, rozwiązania problemu pustostanów w obrębie murów miejskich, utrzymania czystości i ochrony przeciwpożarowej. Należy zgodzić się z opinią Autorki, że do poprawy stanu murów miejskich w wyniku rozporządzeń komisji było „daleko” (s. 213–214). Fatalny ich stan został odzwierciedlony w opisie nieruchomości miasta Krakowa z 1792 r., m.in. mur przy Bramie Floriańskiej był „powyrywany znacznie”²⁶. Zarówno władze miejskie, jak i krakowsko-proszowska Komisja Cywilno-Wojskowa skupiła się nad fortyfikacją Wawelu, której pierwszy etap zakończono w kwietniu 1792 r.²⁷

W dwóch ostatnich rozdziałach omówiono ustawodawstwo krakowskich komisji dobrego porządku w zakresie rzemiosła i handlu oraz przepisy regu-

²⁶ *Nieruchomości miasta Krakowa w czasach Sejmu Czteroletniego*, s. 89.

²⁷ ANKr., Akta Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej województwa krakowskiego, sygn. 29/30/3, s. 46.

lujące kwestie statusu mieszkańców miasta (od obywateli po ludzi luźnych), funkcjonowanie szpitali i opieki nad sierotami, czy działanie systemu penitencjarnego. W sprawie rozważań nad problemem handlu ludności wyznania mojżeszowego na terenie krakowskiego zespołu miejskiego, proponuje się Autorce wzięcie pod uwagę nowszych publikacji, niż tylko cytowanego przez nią monumentalnego dzieła Majera Bałabana (s. 267–269). Sześć lat temu powstała monografia autorstwa Przemysława Zarubina, dotycząca dziejów Żydów w krakowskiej aglomeracji okresu stanisławowskiego, w której poświęcono osobny podrozdział ustawodawstwu komisji dobrego porządku²⁸. Doktor Kostecka nie wspomina też nic o sądownictwie krakowskich instytucji administracji miejskiej w sporach pomiędzy cechami krakowskimi, a takowe występowały m.in. w konflikcie piekarzy z pasztetnikami²⁹.

Warto również usystematyzować i rozbudować nieco informacje podane przez Doktor Kostecką, dotyczące fabryki sukiennej, zwanej także żebraczą oraz „domu poprawy” – *domus correctionis*, tzw. *cuchthausu* funkcjonujących na terenie Krakowa (s. 300, 305). Ten „resocjalizacyjny” ośrodek został założony już w 1722 r. przy ul. Szpitalnej, na wprost szpitala św. Ducha. Władze miejskie groziły włóczęgom umieszczeniem ich w tym zakładzie (w 1729 i 1740 r.). W 1786 r., z inicjatywy kanonika krakowskiego Wacława Sierakowskiego, „dom poprawy” połączono z manufakturą sukna³⁰. Fabryka ta działała do 1792 r., przyjmując licznych „luzaków” skazanych wyrokami krakowsko-proszowickiej Komisji Cywilno-Wojskowej. Zamknięto ją wskutek nierentowności³¹. „Dom poprawy” natomiast działał jeszcze w 1793 r.³² Można także nadmienić, że wspomniany przez Autorkę projekt z 1781 r., mający na celu wykorzystanie aresztantów jako taniej siły roboczej przy pracach fortyfikacyjnych fortecy w Częstochowie został wdrożony w życie (s. 305, przyp. 912), m.in. Komisja Porządkowa Cywilno-Wojskowa powiatów lelowskiego i ksiąskiego skazała we wrześniu 1791 r. na cztery tygodnie prac budowlanych w twierdzy jasnogórskiej włóczęgę Stanisława Warebskiego, zatrzymanego 30 grudnia 1790 r. Na jego wyżywienie przeznaczano tygodniowo po 2 zł³³.

Na koniec kilka uwag szczegółowych odnośnie warsztatu naukowego:

- kardynalnym błędem Doktor Kosteckiej jest niezapoznanie się z publikacjami dotyczącymi tematyki administracji miejskiej, społecznej, demografii etc. ogłoszonymi drukiem na przestrzeni niemalże ostatniej dekady. Są to m.in. prace wymienione poniżej: Państwa Przesmyckich, Przemysława Zarubina, Sławomira Wróblewskiego, Cezarego Kukli, Mariana Małeckiego, Jerzego Gordziejewa, Marcina Gadochy czy Przemysława Jędrzejewskiego, ale również Kamila Jakimowicza, dotyczące

²⁸ P. Zarubin, 2012, s. 82–86.

²⁹ M. Gadocha, 2012, s. 178.

³⁰ J. Kracik, M. Rożek, 2012, s. 124.

³¹ Więcej o działalności fabryki zob. P. Jędrzejewski, 2013, s. 69–71.

³² J. Kracik, M. Rożek, 2012, s. 124–125.

³³ ANKr., Akta Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej województwa krakowskiego, sygn. 29/30/28, s. 131; sygn. 29/30/38, s. 201.

- działalności Komisji lubelskiej³⁴ i artykuł Grzegorza Kowalskiego na temat reskryptu królewskiego powołującego komisje dobrego porządku z 1778 r.³⁵ Nie wykorzystano też i starszej literatury, np. wspomnianych już prac Danuty Molendy o Olkusz w okresie przedrozbiorowym oraz Zbigniewa Pęcowskiego o Miechowie czy wydania źródłowego Kamilli Follprecht dotyczącego spisu ludności żydowskiej, którego wstęp stanowi w dużej mierze zarys działalności krakowsko-proszowickiej Komisji Cywilno-Wojskowej³⁶;
- niektóre z tytułów Pani Kostecka podaje w bibliografii nie cytując ich w tekście głównym, chociażby publikację Franciszka Leśniaka o Andrzeju Badurskim (s. 335)³⁷;
 - bibliografię opracowano w sposób niefachowy. Po pierwsze, Autorka tworzy nowy zespół – „Archiwum Miasta Krakowa” (s. 323), który w rzeczywistości nosi nazwę „Akta Miasta Krakowa”. Po drugie, niektóre wymienione w nim jednostki archiwalne stanowią części składowe innych zespołów, w tym „Akta Kazimierz” (s. 323) – na marginesie ten tytuł też nie jest poprawny – będące jedną z jednostek „Akt Miasta Kazimierza”. Wyodrębnianie materiałów z Oddziału I Archiwum Narodowego w Krakowie również jest zasadne (s. 325), gdyż wcześniej wspomniane źródła są przechowywane w Oddziale III, o czym Pani Kostecka nie wspomina;
 - pewne nieścisłości wkrały się do bibliografii w nazwie „stare druki” (s. 326). Wymieniane przez Autorkę numery „Dziennika Handlowego” to nic innego jak prasa staropolska, którą należałoby wyodrębnić w zestawieniu. Ponadto nazwy cytowanych gazet są podane niepoprawnie. W 1789 r. pismo to wydawano pod dwoma tytułami: do lipca jako „Dziennik Handlowo-Ekonomiczny”, a następnie pod nazwą „Dziennik Rządowo-Ekonomiczno-Handlowy”, ale we wrześniu tegoż samego roku został wydany jako „Dziennik Rządowo-Handlowy Ekonomiczny”. Od lipca 1791 r. publikowano go ponownie jako „Dziennik Ekonomiczno-Handlowy”. Ostatnia zmiana nazwy czasopisma nastąpiła w styczniu 1793 r. na „Dziennik Rządowo-Ekonomiczno-Handlowy”. Naturalnie skrótem „Dziennik Handlowy” można się posługiwać, ale warto by wyjaśnić różnice dotyczące tytułu tejże gazety. Pisała o tym Ewa Danowska³⁸;
 - pewien problem stanowi również niekonsekwencja Autorki w cytowaniu źródeł archiwalnych. Przy materiałach z Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, obok numeru danej jednostki wymieniono także nazwę zespołu. Natomiast nie uczyniono tego w stosunku do akt z Archiwum Narodowego w Krakowie. Czytelnikowi niełatwo będzie odnaleźć zatem oryginalną dokumentację.

³⁴ K. Jakimowicz, 2014a, s. 129–139; 2014b, s. 45–55; 2015, s. 59–67.

³⁵ G. Kowalski, 2010, s. 439–445.

³⁶ *Ludność żydowska województwa krakowskiego w czasie Sejmu Czteroletniego*, s.

³⁷ F. Leśniak, 2014, s. 217–230.

³⁸ E. Danowska, 2009, s. 89–106.

Książka Joanny Kosteckiej z pewnością zasługuje na uwagę. Nakreśla dzieje krakowskich komisji dobrego porządku w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVIII stulecia. Autorka podjęła się zadania trudnego, bo przecież z problematyką administracji miejskiej łączą się liczne zagadnienia z pogranicza historii prawa i ustroju, historii gospodarki, demografii historycznej i wielu innych. W pracy zaprezentowano informacje w dużej mierze oparte o materiał źródłowy i to w sposób rzeczowy, wszechstronnie metodologiczny oraz wielce erudycyjny. Wszelkie powyższe uwagi merytoryczne i warsztatowe zostały wymienione w nadziei niepowtórzenia takowych przez innych badaczy, a także stanowią pewnego rodzaju apel do Autorki o ich rozważenie i ewentualne wprowadzenie poprawek w kolejnym wydaniu recenzowanej monografii.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

ANKr., Akta miasta Wieliczki, sygn. 29/117/31.

ANKr., Akta miasta Kazimierza, sygn. 29/34/0/4.1/837.

ANKr., Akta Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej województwa krakowskiego, sygn. 29/30/3.

ANKr., Akta Komisji Porządkowej Cywilno-Wojskowej województwa krakowskiego, sygn. 29/30/28.

Źródła drukowane

Ludność żydowska województwa krakowskiego w czasie Sejmu Czteroletniego: spisy z powiatów krakowskiego, ksiąskiego, lelowskiego i proszowskiego z lat 1790–1792 ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie, oprac. K. Follprecht, Kraków 2008.

Nieruchomości miasta Krakowa w czasach Sejmu Czteroletniego. Opis z 1792 roku, wyd. K. Follprecht, Kraków 2007.

Ordynacja dla Miasta Krakowa z 1778 roku, oprac. G.M. Kowalski, Kraków 2008.

Opracowania

Baranowski I., 1907, *Komisje porządkowe (1765–1788)*, „Rozprawy Akademii Umiejętności Wydziału Historyczno-Filozoficznego”, XXIV, 2, s. 7–8.

Bogucka M., Samsonowicz H., 1986, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.

Danowska E., 2009, „*Dziennik Handlowy*” (1786–1793) w świetle literatury przedmiotowej, „*Rocznik Historii Prasy Polskiej*” 12(2), s. 89–106.

Deresiewicz J., 1966, *Wielkopolskie Komisje Dobrego Porządku*, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” 18 (2), s. 156–159.

- Frančić M.M., 1961, *Krakowskie komisje boni ordinis (1776–1790)*, “Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Naukowe” 40(6), s. 79–105.
- Gadocha M., 2012, *Cech piekarzy i handel chlebem w Krakowie w okresie nowożytnym*, Kraków.
- Gordziejew J., 2010, *Komisje Porządkowe Cywilno-Wojskowe w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie Sejmu Czteroletniego (1789–1792)*, Kraków.
- Jakimowicz K., 2014a, *Działalność lubelskiej Komisji Dobrego Porządku w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa publicznego w mieście w latach 1780–1789*, [w:] *Doktoranckie spotkania z historią*, red. K.A. Kierski, M. Klempert, J.E. Śliczyńska, Olsztyn 2014, s. 129–139.
- Idem, 2014b, *Działalność lubelskiej Komisji Dobrego Porządku w zakresie ochrony przeciwpożarowej miasta (1780–1789)*, “Rocznik Lubelski” 40, s. 45–55.
- Idem, 2015, *Okoliczności powołania, kompetencje i skład osobowy lubelskiej Komisji Dobrego Porządku*, “Rocznik Lubelski” 41, s. 59–67.
- Jędrzejewski P., 2013, *Próby unowocześnienia administracji lokalnej, przemysłu i rewitalizacji miast w województwie krakowskim w dobie stanisławowskiej (1764–1795)*, “Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Folia 142. Studia Historica” 15, s. 66–88.
- Idem, 2014, *Krakowski zespół miejski – zróżnicowanie społeczne i zmiany administracyjne w dobie Sejmu Wielkiego*, “Małopolska – regiony, regionalizmy, małe ojczyzny”, 16, s. 83–98.
- Idem, 2017, *Działalność Komisji Boni Ordinis dla miast wielkorządów krakowskich w Olkuszu w latach osiemdziesiątych XVIII stulecia*, “Kwartalnik Historyczny”, 124(2), s. 237–265.
- Kowalski G., 2010, *Reskrypt króla Stanisława Augusta Poniatowskiego powołujący Komisje Boni Ordinis z 1778 roku*, [w:] *Vetera novis augere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Wacławowi Uruszczakowi*, red. S. Grodziski, D. Malec, A. Karabowicz, M. Stus, T. 1, Kraków, s. 439–445.
- Kracik J., Rożek M., 2012, *Hultaje, złoczyńcy, wszetecznicze w dawnym Krakowie. O marginesie społecznym XVI–XVIII wieku*, Kraków.
- Kukło C., 2009, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa.
- Leśniak F., 1996, *Wielkorządcy krakowscy XVI–XVIII wieku*, Kraków.
- Idem, 2014, *Profesor Andrzej Badurski w służbie wielkiej reformy. Szpital kliniczny św. Barbary w Krakowie*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej. Kontekst historyczno-pedagogiczny*, pod red. K. Dormus, B. Popiołek, A. Chłosty-Sikorskiej, R. Ślęczki, Kraków, s. 217–230.
- Małecki M., 2011, *Z dziejów Miechowa, jego prawa i wymiaru sprawiedliwości*, Miechów.
- Molenda D., 1976, *Dzieje Olkusza do 1795 roku*, [w:] *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, pod red. F. Kiryka, R. Kołodziejczyka, Warszawa–Kraków, s. 147–340.
- Pęckowski Z., 1967, *Miechów – studia z dziejów miasta i ziemi miechowskiej do roku 1914*, Kraków.
- Przesmycki J.Z., 2010, *Lubelska Komisja Boni Ordinis i jej wpływ na rozwój przestrzenny miasta*, “Budownictwo i Architektura” 7(2), s. 105–112.
- Ptaśnik J., 1934, *Miasto i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Kraków.
- Srogosz T., 1993, *Problemy sanitarno-zdrowotne w działalności administracji Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, Łódź.
- Trzebiński W., 1976, *Nadzór budowlany i przepisy policyjno-budowlane w Polsce oświecenia jako środki naprawy miast królewskich*, [w:] *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-*

-wschodniej, pod red. A. Gieysztor, T. Rosłanowskiego, Warszawa–Poznań–Toruń 1976, s. 253–274.

Wróblewski S., 2012, *Staropolskie akta miasta Wieliczki w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie*, "Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym" 20(1), s. 235–250.

Zahorski A., 1959, *Centralne instytucje policyjne w Polsce w dobie rozbiorów*, Warszawa.

Zarubin P., 2012, *Żydzi w aglomeracji Krakowa w czasach stanisławowskich. Przemiany prawne, gospodarcze i społeczne*, Kraków.